

Egyetem és könyvtár(a)

Az új felsőoktatási törvény kapcsán ismét felvetődnek a felsőoktatási intézmény könyvtárának helye és szerepe, és természetesen finanszírozásának kérdései. Ezek mellett a meghatározó tényezők mellett nem hanyagolható el az elektronikus tartalmak térhódításával együtt járó változás, amely átalakítja a szervezeti kereteket, a munkafolyamatokat és az intézményi kapcsolatrendszert is.

A címben szereplő zárójeles (a) betű ad keretet ennek az írásnak, utal a felsőoktatási intézmény mint fenntartó, és a könyvtár kapcsolatára. A továbbiakban ennek a kapcsolatnak szervezeti és finansziális kérdéseit vizsgáljuk, kiemelve az elektronikus tartalmak térhódításából adódó szerepváltozásokat. Kiindulópontunk, hogy az egyetem, illetve felsőoktatási intézmény nem lehet meg szakirodalom, információ és információs infrastruktúra nélkül.

Szervezeti keret

A többször módosított 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról 3. paragrafusa úgy rendelkezett, hogy „az egyetemnek létesítésekor időarányosan, illetve működése során folyamatosan rendelkeznie kell a képzéshez és a tudományos kutatáshoz szükséges tárgyi feltételekkel”, többek között „intézményi könyvtárral”.

A 2005-ben megjelent új CXXXIX. törvény a felsőoktatásról [1] (a továbbiakban: Ftv.) 19. §-a azt írja elő, hogy „A felsőoktatási intézménynek alaptevékenységéhez igazodóan biztosítania kell a könyvtári szolgáltatást...” Az ehhez szükséges szervezeti egységek létrehozását azonban nem kötelező, hanem megengedő jelleggel írja elő a 30. § első bekezdésében, amely szerint „a felsőoktatási intézmény ... szolgáltató ... szervezeti egységeket hozhat létre és működtethet...”

Fontos megjegyezni, hogy ellentétben a korábbi felsőoktatási törvénnyel az új törvénynek nemcsak az állami, hanem bármilyen más tulajdoni formájú (egyházi, alapítványi, magán) intézmény számára is szabályozási környezetet kell adnia. Ezzel magyarázható a két megfogalmazás közötti különbség.

Jogszabályi szinten azonban, éppen a 19. § értelmezésekor több szakmai fórumon felvetődött, és egyeztetések során kritikaként fogalmazódott meg, hogy az egyetemnek, felsőoktatási intézménynek nem kötelező saját könyvtárat működtetnie, hanem „megvásárolhatja”, illetve külső forrásból teremtheti elő a kutatáshoz, oktatáshoz szükséges szakirodalmat, illetve információbázist. A törvény szerint kötelező könyvtári szolgáltatást nyújtani, de nem kötelező könyvtárat sem létrehozni, sem működtetni. Ezt sokan visszalépésnek érzik a korábbi törvényhez képest.

Nincs példa arra, hogy valamely intézmény hosszú távon külső forrásból kívánna gondoskodni a könyvtári szolgáltatásokról. Ez ellentétes lenne a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (a továbbiakban: MAB) vizsgálati szempontjaival is, hiszen mind az egyetemi, mind a főiskolai akkreditáció előírja, hogy az intézménynek rendelkeznie kell a képzéshez, kutatáshoz szükséges könyvtárral. A szakakkreditáció általános minimumkövetelményei között szintén szerepel a tanszéki, kari vagy egyetemi könyvtár [2].

Látunk példát viszont arra, hogy a felsőoktatási intézmény könyvtára(i), információs központja(i) regionális forrásközpontként működnek tovább. Az Ftv. (30. § (7)) erről úgy rendelkezik, hogy „A felsőoktatási intézmény szervezeti egységei ... regionális központtá ... szervezhetők.” A Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program (HEFOP) 2004. évi pályázatának 4.1. komponense például ilyen irányú fejlesztési lehetőséget kínált.

Ha az intézmény saját könyvtárat működtet, akkor a törvény (30. § (5)) a következők szerint rendelkezik: „A felsőoktatási intézmény könyvtára, könyvtári rendszere szakirodalmi, információs, oktatási és kutatási feladatokat ellátó nyilvános tudomá-

nyos közgyűjtemény, amely könyvtári feladatokon túl levéltári és múzeumi funkciókat is elláthat.” Ez illeszkedik az 1997. évi CXL. törvényhez, amely a nyilvános könyvtári ellátást szabályozza.

Finanszírozás

Az évente meghatározott költségvetési keret, és annak alapján a rendszeresen folyósított pénzügyi forrás a könyvtár kiegyensúlyozott működésének biztosítója. Az Ftv. előkészítése során már látható volt, hogy nincs mód a hajdanvolt könyvtári normatíva „visszaállítására”. Az Ftv. (127. § (1)) a következő normatív költségvetési támogatásokat határozza meg:

- „hallgatói juttatásokhoz nyújtott,
- képzési,
- tudományos célú,
- fenntartói, valamint
- egyes feladatokhoz nyújtott támogatás.”

A felsőoktatási intézmény könyvtárának, könyvtári rendszerének a központi könyvtáron keresztül mind a képzési, a tudományos célú, mind a fenntartói és az egyes konkrét feladatokhoz kapcsolódó normatív támogatásból kell részesülnie, mert csak így tudja ellátni központi szolgáltató szerepéből adódó, az oktatáshoz és a kutatáshoz kapcsolódó feladatait. Annak érdekében, hogy ezek a normatív elemek megfelelő arányban kerüljenek be a könyvtári költségvetésbe, figyelembe véve az információ tudományterületenként eltérő árát is, az angolszász finanszírozási gyakorlatból ismert, úgynevezett lefölezési (top slicing) technikát lenne célszerű alkalmazni. Ez lehetséges akár decentralizált, akár centralizált modell keretei között. Az első esetben a karok közvetlenül kapják meg a normatív támogatást, majd visszaosztják azon központi feladatok ellátására, amelyek karok fölött, egyetemi szinten kell, hogy biztosítottak legyenek. Ez azonban csak jól működő, demokratikus elosztási hagyományokkal rendelkező intézmények esetében lehet bevált gyakorlat.

Célszerűbb egy centralizált finanszírozási modell bevezetése, amelynek értelmében a normatív támogatás előre meghatározott százalékát szétosztás előtt egy összegben leemelik és biztosítják a könyvtár, illetve könyvtári rendszer számára.

Ezen modell természetesen nem csak a központi normatív támogatás elosztására, hanem az intézmény teljes bevételeire is alkalmazható, minden olyan esetben, amikor a bevételt generáló tevé-

kenységnek van szakirodalmat, illetve információs infrastruktúrát igénylő, illetve magában foglaló eleme.

Nem elhanyagolható bevételi forrása a könyvtárnak a pályázat útján elnyerhető támogatás, még akkor sem, ha az utóbbi időben a takarékosági intézkedések következtében a források átmeneti elapadása tapasztalható. Azért tekinthető az elapadás csupán átmenetinek, mert a forrás biztosításának jogi garanciái adottak, az Ftv. 128. § (1) bekezdés szerint, amely számba veszi „a pályázati úton adható támogatásokat”, közöttük a j) pontban a felsőoktatási intézmények könyvtári feladatainak ellátásához nyújtandó támogatást.

A felsőoktatás átalakulása, a bolognai folyamatba való bekapcsolódásunk nem zökkenőmentes folyamat, a középkorban sem volt az és napjainkban sem az. A középkori egyetem a kialakuló városok képződménye, a város az árucseré, az ott létrejött egyetem az eszmék cseréjének központja lett.

Az értelmiségi - legalábbis kezdetben - elsősorban kézművesnek vagy mesterembernek érezhette magát, csakúgy, mint a városlakók többsége. Legfőbb szerszámaikat saját elméjén kívül - az írott "könyv", valamint az írás, olvasás és tanítás ekkor szükséges kellékei jelentették. Ekkortól a *könyv luxuscikkből szerszámmá és áruvá*, ipari és kereskedelmi cikké vált. (3)

A jelenkor bolognai folyamatában a legfőbb szerszám a számítógép, az info-kommunikációs technika eszközei, a digitális írástudás kellékei, hiszen az oktatás és kutatás során a nyomtatott irodalom mellett egyre inkább teret hódít az elektronikus tartalom.

Így ennek az összeállításnak harmadik pillére az elektronikus tartalom térhódításával, a könyvtári munkafolyamatok változására gyakorolt hatásával foglalkozik.

Elektronikus tartalmak

A nyomtatott világ jól kialakult rendszerében az információs láncolat egyes szereplőinek helye és tevékenységi köre jól definiált, kialakult munkamegosztás alapján működik. Tudjuk, hogy meddig terjed és mi a szerepe a szerzőnek, a kiadónak, a nyomdának, a terjesztőnek, a könyvtárnak. A nyomtatott világban ezek némelyike ugyan együttesen, összekapcsolódva is jelen lehet, de nem átjárható tevékenységi rendszerben működik.

Az elektronikus tartalmak megjelenésével az előállítás egyes fázisai között a határvonalak elmosódnak, a szerepek felcserélődnek, változnak, bővülnek. Csak egy kiragadott példa a számtalan lehetőség közül, hogy a könyvtár maga is állít elő tartalmakat, ezeket megjeleníti, hozzáférhetővé teszi. A tudományos publikáció terén kereskedelmi kiadók, tudományos társaságok éppen úgy lehetnek előállítói az elektronikus tartalmaknak, mint az egyetemek szellemi műhelyei. A tartalomfejlesztők és a könyvtár együttműködése szorosabb az elektronikus tartalmak korában, mint a nyomtatott munkák megjelentetése esetében.

Egy ideig az elektronikus tartalmak a nyomtatott tartalmak megjelenési formáját követik: megjelennek folyóiratok, cikkek, önálló tanulmányok, egyre több e-könyv lát napvilágot. De már nagyon feszülnek ezek a nyomtatott formához kötött keretek, különösen a szakirodalom esetében kisebb információs egységekről beszélünk, amelyek a beszerzés, tárolás, visszakeresés alapját képezik. Ezek megjelenhetnek információs zárványként, információs mozaikként, vagy összekapcsolva adatbázisként és/vagy információs rendszerként.

A külső forrásból származó tartalmak mellett egyre nagyobb szerep jut az egyetemen, főiskolán generált belső információnak. A könyvtárak szempontjából legfontosabb itt a kutatás-fejlesztés eredményeit rögzítő szürke irodalom, az oktatáshoz szükséges tantárgyi leírások, irodalomjegyzékek, az oktatók, kutatók publikációs adatbázisai, kutatási adatbázisok, stb.

Az új hordozók megjelenése, amíg még kisebb számban vannak jelen a könyvtárban, külön kezelt egységekként szerepelnek, legtöbbször különgyűjteményként kezeljük őket. De egyre égetőbb ezek beillesztése a hagyományos munkafolyamatokba, ami óhatatlanul maga után vonja ezen munkafolyamatok megváltozását, átalakulását.

Gyűjteményszervezés

- A vásárolható elektronikus tartalmak feltérképezése, a hagyományos gyűjteményszervezés mintájára válogatás, értékelés, majd vásárlás helyett licence szerződések kötése, folyóirat-csomag vagy elektronikus-könyv illetve elektronikus könyv-csomag előfizetése.
- A szabadon vagy ingyenesen hozzáférhető tartalmak felkutatása, döntés ezek „gyűjteménybe illesztéséről”.
- Saját, belső intézményi információ-források felkutatása, válogatás, értékelés.

Feldolgozás

A feldolgozás legfontosabb fázisai

- A tartalmak szabványos leírása, feldolgozása
- Szabványos metaadatok alkalmazása
- Belső információs rendszer kiépítése
- Közös keresőfelület biztosítása

Tárolás, archiválás

Az elektronikus tartalmak tárolása, archiválása országos szinten is megoldásra váró, elsősorban a kötelezpéldány törvény újragondolását igénylő feladat. Intézményi szinten megoldandó feladatok:

- Saját szerveren tárolt anyagok
- Távoli elérési pontokról elérhető tartalmak
- Az intézményi szintű szürke irodalom, tudományos tartalmak információs rendszerének kiépítése
- Intézményi vagy szakterületi info-tár kialakítása (ún. repository létrehozása)

Szolgáltatások

A szolgáltatások változásai között az integrált keresési lehetőség, valamint a keresés eredményeként a teljes szöveg megjelenítése alapvető változást hozott a szakirodalom elérésében, hozzáférhetővé tételében.

Ezt tovább tágította a könyvtár falain kívüli szolgáltatások kiépítése, valamint a távoli pontokon lévő információ elérése.

A hagyományos könyvtárközi kölcsönzés mellett a használók egyre nagyobb számban igénylik az elektronikus dokumentum-ellátást.

A belső tartalmak hozzáférhetővé tételekor fontos mérlegelés kérdése, hogy mi kerül az Internetre és mi az, ami Intraneten érhető el. Tudjuk, hogy a felsőoktatási intézmények versenye kikényszeríti az egyre igényesebb, Intranet kialakítását, fenntartását, ami elsősorban tartalmi és nem technikai kérdés.

Meglévő tartalmaink eléréséhez olyan használóbarát közös keresőfelület kiépítése, és működtetése szükséges, amelynek használata során a kereső a keresett tartalomra koncentrálhat és nem kell ismernie a mögöttes struktúrákat, az eredeti forrásokat.

Záró gondolatok

Az elektronikus tartalmak könyvtári rendszerben való feldolgozása és a rájuk épülő szolgáltatások

kapcsán kanyarodjunk vissza az előadás címéhez! Minőségi különbség van egy bármely kiváló külső szolgáltatótól vásárolt könyvtári szolgáltatás és az intézmény saját könyvtára által nyújtott szolgáltatás között. Az állítást néhány érveléssel támasztjuk alá.

Az intézmény könyvtára:

- Rugalmasan tud igazodni a felsőoktatási intézmény belső igényeihez
- Követi az oktatás-képzés változásait
- Igazodik a kutatási témákhoz
- Feldolgozza, rendszerezi és szolgáltatja a felsőoktatási intézményi belső információt
- Folyamatos kapcsolatot tart a tanszékekkel, intézetekkel, karokkal, illetve azok oktatóival

Az egyetemi, illetve a főiskolai könyvtár szerves része a felsőoktatási intézménynek, állományával és szolgáltatásaival növeli annak rangját, és hozzájárul a versenyképességéhez. Egyszerre színtere és bázisa a felzárkóztatásnak és a kiválóságok

támogatásának, tehát kiváló lehetőséget kínál az esélyegyenlőség elősegítéséhez.

Irodalom

- [1] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról
- [2] Akkreditációs Útmutató. Budapest. MAB 2004. 17 p. www.mab.hu/doc/Foszoveg.doc
- [3] Ferencz Sándor: A középkori egyetem : Egyetem – universitas – studium generale. <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/Tarsfil/kut/tanulm/ferencz.htm>

Beérkezett: 2006. V. 23-án.

Téglási Ágnes

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium vezető főtanácsosa.

E-mail: teglasi.agnes@mail.datanet.hu